

VELKÉ POSTAVY ČESKÝCH DĚJIN

ZDEŇKA
HLEDÍKOVÁ

ARNOŠT Z PARDUBIC
Arcibiskup, zakladatel a rádce

Arnošt z Pardubic

VYŠEHRAĐ

VELKÉ
POSTAVY
ČESKÝCH
DĚJIN

ZDEŇKA
HLEDÍKOVÁ

ARNOŠT Z PARDUBIC

Arcibiskup / Zakladatel / Rádce

Arnošt z Pardubic

VYŠEHRAĐ

Knih je součástí řešení Výzkumného záměru
MSM 0021620827 České země uprostřed Evropy
v minulosti a dnes, jehož nositelem je Filozofická
fakulta Univerzity Karlovy v Praze.

Vydáno ve spolupráci
s Občanským sdružením »Karel IV.«,
pod záštitou Českého velkopřevorství
Suverénního řádu maltézských rytířů.

Vyobrazení na s. 4:
Arnošt z Pardubic, detail z nástěnné malby
z biskupského kostela v Praze-Kyjich,
po roce 1344.

© Prof. PhDr. Zdeňka Hlediková, CSc., 2008
Typography © Michaela Blažejová, 2008

ISBN 978-80-7021-911-9

Úvodem ke knížce o Arnoštovi z Pardubic

České země a jejich obyvatele všech dob formovali nepochybně všichni ti, kdo od minulosti až dodnes žili na jejich území. Většina lidí zanechala stopy ve svém bezprostředním okolí a jejich vlastní jméno se časem z paměti potomků vytratilo. Jiní zasáhli do širších souvislostí politického uspořádání, hospodářských poměrů, myšlenkového světa, náboženského života nebo uměleckého vývoje a jejich jména a leckdy i osudy zůstaly v paměti dalších generací.

Mezi takové „velké osobnosti českých dějin“ doby Karla IV., jejichž jméno a postavení v Čechách je v této zemi povědomé snad každému, patří i Arnošt z Pardubic. Každý, kdo tu prošel základním vzděláním, obvykle ví, že Arnošt z Pardubic byl první pražský arcibiskup, a jedním dechem je vyslovována i skutečnost, že byl předním rádcem svého krále. Tato jeho role je v základních bodech obvykle zapracována do všech synéz českých dějin, jak byly postupně napsány od sklonku 18. století až po naše dny,¹ a rovněž zde se ji budeme věnovat. Aniž bychom však jakkoliv chtěli podceňovat Arnoštovu roli rádce Karla IV., pokusíme se v této knížce nevidět v ní to nejdůležitější ze všeho, co arcibiskup kdy dělal; chceme sledovat především jeho vlastní, nezastupitelné dílo i to, z čeho vyrůstalo a kam směřovalo, a chceme se pokusit porozumět jeho osobnosti. Ani v tomto smyslu zdaleka nebudeme první. Arnoštova velikost i velikost doby, v které žil, způsobily, že se s jeho postavou setkáme nejen v každém souhrnu českých středověkých dějin, ale i v souborech českých a středoevropských dějin církevních² nebo ve zpracováních umělecko-historických.³ V nich vesměs bývá pro určitý časový úsek důležitou postavou právě Arnošt z Pardubic. Stal se i ústřední postavou samostatných monografií a až nesčetných drobných i větších historiografických příspěvků k jeho osobě či některému aspektu jeho díla.⁴

Začalo to vlastně už několik let po jeho smrti. Ještě ve 14. století byly sepsány dva jeho životopisy,⁵ nehledě na pozornost, kterou mu věnovali soudobí kronikáři. Druhý z životopisů byl ještě v 15. století přepracován a rozšířen do druhé redakce.⁶ Počátkem 16. století vznikl životopis třetí, kanonizační,⁷ a ze 17. století je první historiografické dílo o Arnoštovi od Bohuslava Balbína.⁸ U žádné osobnosti českého pozdního středověku se nesetkáváme s takto souvislou řadou životopisných děl s legendárními prvky. Na příslušných místech z nich budeme čerpat a zařadíme je do širších souvislostí.

Skutečné, samostatné monografie v plném významu toho slova, které jsou věnovány Arnoštovi z Pardubic, však dosud existují jen dvě. Obě byly vydány po polovině čtyřicátých let dvacátého století. Jejich napsání vyvolalo a do jisté míry je i poznamenalo národní vznícení válečné doby, ale navzájem se liší. Onen ethos válečného východiska platí především pro stručnější, ale požadavkům historiografie lépe odpovídající z obou monografií, kterou napsal Václav Chaloupecký. Nazývá se *Arnošt z Pardubic, první arcibiskup pražský (1344–1364)*. Původně šlo o přednášku z roku 1940, vydanou pak tiskem v řadě Stopami věků, 14–15, v Praze 1946. Chaloupecký sleduje Arnošta především v širokých souvislostech formování českého reformního hnutí.

Mnohonásobně obsažnější je druhá z poválečných monografií, jejíž povolení k tisku je z téhož roku, kdy vyšla práce Chaloupeckého, vlastní vydání je pak o rok mladší. Autor, Jan Kapistrán Vyskočil, ji nazval *Arnošt z Pardubic a jeho doba*, (Praha 1947) a kniha opravdu implicitně vidí Arnošta jako tvůrce své doby, především formováním jejího církevního uspořádání. Vyskočil sleduje široké souvislosti počátků pražského arcibiskupství od prvních pokusů o jeho zřízení v raném středověku až po rok 1344 a detailně probírá všechny do té doby známé doklady o Arnoštově činnosti především na církevním poli. Zachycuje a parafrázuje jednotlivá ustanovení a písemnosti, které Arnošt vydal nebo se na nich spolupodílel, otiskuje jeho literární poznámky a parafrázuje tehdy známé životopisy. Faktograficky je to dosud bohatý zdroj poznatků – chybí mu však vlastní historické zvládnutí a zpracování tematiky. Ve faktografickém základu koresponduje Vyskočilova práce v mnohém s naším textem, aniž by tu bylo jednotlivě upozorňováno na její používání těchže pramenů nebo na naše drobné interpretační opravy Vyskočilových tvrzení; tak se děje jen na zvláště významných místech.

K nejstručnějšímu náznaku toho, co významného bylo již o Arnoštovi z Pardubic napsáno, je na místě připojit ještě jednu syntetizující stať,

která, byť nejde o samostatnou monografii, může být pojímána jako jistý druh vyvození závěrů z Vyskočilovy knihy. Postava prvního arcibiskupa je na jejich základě vhodně zasazena do širokých českých a evropských, zvláště italských souvislostí. Jaroslav V. Polc napsal svého *Arnošta z Pardubic* původně pro německy tištěný sborník o osobnostech z okolí Karla IV.⁹ a poté vydal v poněkud rozšířené podobě i česky.¹⁰

Zatím posledním výraznějším počinem české arnoštovské historiografie je česko-polský sborník dílčích studií, shrnující příspěvky z konference uspořádané v Pardubicích v roce 2004 a věnované tomuto arcibiskupovi při ne zcela kulatém výročí jeho úmrtí. Sborník vyšel pod názvem *Arnošt z Pardubic (1297–1364). Osobnost – okruh – dědictví. Postać – środowisko – dziedzictwo*.¹¹ Jeho cena spočívá v moderním a podrobném zpracování některých problémů spojených s Arnoštem či jeho činností, jeho vztahů s dalšími územími nebo důsledků či pozůstatků jeho aktivit pro dějiny umění.¹²

Byť byl Arnošt z Pardubic pražským arcibiskupem a jeho život byl spojen především s Českým královstvím, přeci byl pohřben v Kladsku, a tak zvláště od 19. století, kdy byla v tamním farním kostele postavena jeho líbezná socha, zajímala se o něj i místní kladská historiografie. Šlo o drobné, mnohdy hagiografizující stati čilé německé regionální vlastivědy, které mají dodnes svá pokračování v publikacích těchto kruhů přesídlených do Německa.¹³ Nové polské obyvatelstvo Kladska si začalo všimnat Arnošta z Pardubic teprve v nedávné době. Vedle spoluúčasti na pardubické konferenci, jež ostatně v Kladsku pokračovala, je plodem tohoto zájmu i třetí samostatně a první polsky tištěná monografie o Arnoštovi z Pardubic. Jde o útlou knížečku Zdisława Sczepaniaka z roku 2004, nazvanou prostě (a česky) *Arnošt z Pardubic*.¹⁴ Vhodným způsobem shrnuje pražské působení Arnoštovo a jeho kladské fundace a tamní reminiscence.

Pustit se dnes do monografie o Arnoštu z Pardubic není snadným úkolem, nechceme-li se spokojit jen dalším shrnutím známých skutečností a dějů. Při Arnoštově biografii není možné se opřít převážně o sled vnějších událostí, jejichž následnost by dovolila sledovat arcibiskupův životní a názorový vývoj. Tak lze do značné míry vždy postupovat u panovníků a hrdinů politických dějin. V Arnoštově případě ale nezbylo, než se na sledovanou osobnost podívat z různých stran a pokusit se porozumět jí a souvislostem jejího působení pomocí kombinace oněch odlišných hledisek a s využitím zdánlivě suchopárných poznatků, jež by rozebíraly doklady o jejím díle. Naopak by v tom případě poněkud chyběla ona

chronologická linie událostí. Proto je v následujícím textu kapitola nazvaná Běh života svým způsobem kapitolou rámuující: soustavně sleduje dvacetiletí Arnoštiny role rádce panovníka a strňuje duchovního konceptu jeho politiky; do časové posloupnosti zařazuje dosažitelné údaje z osobního života spolu s hlavními událostmi a arcibiskupovými zásahy na církevním poli, aniž by jim na tomto místě věnovala větší pozornost. Tak se to samostatně děje až v dalších kapitolách, které se je pokoušejí posoudit a zhodnotit v jejich podstatě a vývojových vazbách. Oba přístupy je nutno pro souvislosti Arnoštova působení kombinovat. Arnošt z Pardubic z nich vychází jako nenápadný velíkán, inteligentní, pracovitý, světa znalý, kultivovaný, obratný diplomat, přitom člověk lidem rozumějící, skromný, schopný se nasadit pro dobrou věc samu, bez nároku a myšlenky na vlastní uznání a odměnu, ale nezanedbávající ani dobové nároky a potřebu arcibiskupské reprezentace a ceremonie. Že je to příliš chvály? Nenašli jsme ani v pramenech ani v hodnocení dosavadní literatury nic, co by odporovalo takovému obrazu, a to ještě zůstaly mnohé stránky Arnoštovy bytosti spíš tušené a naznačené než plně prokázané – nebylo z čeho je plněji uchopit. Tím myslím především plné souvislosti jeho teologicko náboženského myšlenkového světa, který se promítá do některých literárních děl nebo děl výtvarného umění, na jejichž koncipování se arcibiskup zřejmě podílel. To zůstává specializovaným úkolem budoucnosti.

Počátky poněkud záhadné

Zvykli jsme si mluvit o pánech z Pardubic, o tom, že arcibiskup Arnošt pocházel z panského rodu české šlechty. Tak tomu ale není, rod z Pardubic se zařadil mezi majetnější, vyšší šlechtu až v generaci, jejíž jeden člen se stal pražským arcibiskupem. I když majetkový vzestup rodu nebyl zásluhou arcibiskupa Arnošta, přeci mělo jeho postavení nepochybně vliv na vzrostlou prestiž celé generace a do budoucna se natrvalo odrazilo i v postavení jejích potomků. Vlastní vzestup Pardubických se udál v generaci arcibiskupova otce, jež využila poslední možnosti prudkého sociálního pohybu v zemi vázaného ještě na dozvuky kolonizace. Drobné, nijak zámožné zemanské rody, jež měly odvahu odejít do panovnických služeb nebo i služeb u mocnějších šlechticů ve vzdálenějších oblastech země, se tu ještě mohly společensky i majetkově vyvíjet. Něco takového nejspíše udělal i Arnošt starší, otec pozdějšího arcibiskupa, když ze svého původního sídla odešel do Kladska.

Kladsko, město i země v okolní kotlině, bylo dávnou součástí Českého království a pražské diecéze; ve městě byl královský hrad, významný farní kostel, který spravovala tamní johanitská komenda. Celé území však bývalo českými králi často zastavováno; v rozbouřených dobách po vymření Přemyslovců a za prvních let vlády Jana Lucemburského ho mezi lety 1306 a 1318 držel nejvyšší purkrabí Hynek Berka z Dubé, pak přešlo znovu do královských rukou. Když se od roku 1327 Jan Lucemburský snažil rozličnými úmluvami připoutat jednotlivá slezská knížectví k českému státu, bylo to opět Kladsko, které pomohlo k žádoucímu cíli. Král obvykle postupoval tak, že celé území přenechal do doživotního užívání některému ze slezských knížat, který byl bezdětný; s ním uzavřel současně dohodu, že po smrti zástavního pána připadne Kladsko a spolu s ním i původní rodové teritorium onoho knížete k českému státu. Taková

smlouva byla uzavřena 1327 s Jindřichem Vratislavským a hned po Jindřichově smrti 1335, a tedy po opětném připojení Kladska (a Vratislavska) ke království, vstoupila 1336 v platnost obdobná smlouva s knížetem minsterberským. Být v přímých službách českého krále v Kladsku bylo tedy možno jen mezi roky 1318 a 1327.

Arnošt starší „držel hrad v okrsku kladském svěřený sobě od krále českého“. Tolik totiž říká Vilém z Lestkova ve svém životopise arcibiskupa Arnošta,¹ sepsaném 1364–1368, tedy krátce po jeho smrti. Kdy král svěřil hrad Arnoštu staršímu, nevíme; jistě to bylo před oním rokem 1327, kdy probíhala důsledná kolonizace kladské kotliny, dosud z větší části zalesněné. Není však nijak vyloučeno, ba je to velmi pravděpodobné, že Arnošt st. byl původně už ve službách Hynka Berky a byl to až Vilém z Lestkova, kdo posunul celou jeho službu ke službě královské podle pozdějšího stavu. Vedly ho k tomu prestižní důvody i časový odstup již více než půl století.

Není také jasné, který hrad Arnošt st. spravoval – Kladsko bylo nejen město, ale celé území, pozdější země či hrabství, a bylo zde hradů více. Arnošt st. zřejmě nebyl „purkrabím“, jak se jeho postavení obvykle označuje, ve smyslu hlavního zástupce majitele pro celé území, tedy v pozdější terminologii spíše hejtmanem, na tom hlavním, na kladském hradě. Byl jen nevýznamným „rytířem“, nespíš jedním ze zdejších manů, a tak se, stál-li sám v čele některého hradu, musel spokojit jen s některým z hrádků drobnějších. Z významnějších hradů se myslí na hrad Karpień,² pro jehož existenci jsou z první poloviny 14. století písemné doklady. Vyloučeny tu ale nejsou ani další, v tu dobu již existující hrady, i když pro ně začínají existovat písemné zprávy až kolem poloviny století. Geografickou polohou by dokonce lépe vyhovoval hrad Homole nebo ještě spíše Ratno.³ Ale nemůžeme tu pokročit za mez zcela slabých hypotéz. Působil-li Arnošt starší přímo v Kladsku, což příliš pravděpodobné není, šlo tu jen o pomocnou purkrabskou službu, Arnošt st. byl jen purkrabím vlastního hradu jako objektu. Tím spíše by to platilo, byl-li „purkrabím“ už v době zástavního držení Kladska Hynkem Berkou, který si správu hlavního kladského hradu a celého území jistě ponechal ve svých rukou.

Nemůžeme-li znát bližší podrobnosti o postavení Arnošta st. v Kladsku, tím více se pohybuje na nejisté půdě, chceme-li se dozvědět něco o tom, odkud on sám a tím celý jeho rod do Kladska přišel.

Psal se původně a až do konce třicátých let „de Hostina“. Která lokalita se pod tímto v latině užitým pojmenováním skrývá je však dodnes nejisté. Různých vsí, městeček či dvorů, jejichž dnes poněkud odchylné pojmeno-

vání mohlo být ve 14. století psáno „Hostina“, je hned několik: Hostim východně od Berouna, Hostín severovýchodně od Kralup nad Vltavou, Hostín východně od Mělníka, Hostín severozápadně od Milevska, Hostinka na severozápad od České Skalice, Hostině nad Labem v severovýchodních Čechách, dvůr Hostýň u Českého Brodu. Jen z tvaru jména tedy všechny tyto lokality přicházejí v úvahu jako kolébka pozdějšího rodu Pardubických, jako místo, odkud pocházel a odkud do Kladska přišel Arnošt st., když zahajoval vzestup svého rodu. Všechna literatura zabývající se arcibiskupem Arnoštem se musela této otázky dotknout a případně spojila její řešení se snahou zjistit místo arcibiskupova narození. Je přitom zřejmé, že obojí zdaleka nemusí být totožné: ani první syn, byl-li Arnošt – arcibiskup opravdu nejstarším synem, se nemusel narodit ještě v původním sídle rodu, ale už v některém místě, kam se rodina přestěhovala po té, co Arnošt st. přijal někde v Kladsku službu. Ani původ rodu, ani místo narození nejsou dodnes jednoznačně zjištěny a sotva kdy budou. Chybějí totiž jakékoliv bezpečné prameny a jsme odkázáni jen na více nebo méně pravděpodobné hypotézy vyvozené z pozdějších dokladů o majetkových poměrech nebo sousedských vztazích členů rodu.

V opise kroniky Beneše Krabice z Weitmíle, v místě, kde se autor věnuje popsání a zhodnocení života arcibiskupa Arnošta na základě textu Vity Jana z Kladska, je uvedena poslední z citovaných Hostiných na českém území, ona u Českého Brodu,⁴ jako arcibiskupovo rodiště. Tím kronika fakticky spojuje původ rodu s tamním dvorem Hostýněm. Toto ztotožnění uvedl do literatury Václav Hájek z Libočan a jako samozřejmé ho bral Bohuslav Balbín;⁵ dnes ho zastává František Šebek.⁶ Zpochybil ho však roku 1929 J. V. Šimák,⁷ který si všiml kostrbaté stylizace věty a údaj „jinak z Hostině u Českého Brodu“ považoval za pozdější vsuvku do textu. Lokalizaci Hostině pak geograficky posunul ze středních do severovýchodních Čech; spolu s ním myslil nejspíš na Hostinku u České Skalice i Václav Chaloupecký,⁸ Antonín Profous,⁹ Jaroslav V. Polc,¹⁰ zatímco Jan K. Vyskočil¹¹ se, stejně jako už Šimák, jednoznačně nevyslovuje.

Určitou míru pravděpodobnosti jednoho nebo druhého ztotožnění mohou snad přinést genealogicko-heraldická zjištění a především historické souvislosti, které by podepřely posun rodu z jednoho či druhého místa směrem do Kladska.

Erbovní znamení, které Pardubičtí používali, je dobře známé: polovina koně s uzdou a ve skoku vpravo.¹² Potíž je v tom, že stejné erbovní znamení je doloženo roztroušené u řady drobných zemanských rodů po Čechách, počátkem druhé poloviny 13. století na Plzeňsku, Prácheňsku,

Bechyňsku, o něco později také na Kouřimsku.¹³ Jejich jediný rodový původ je sice dosti pravděpodobný, ale při tak velkém rozptýlu blíže sotva prokazatelný. Nejvýraznějším rodem z těchto držitelů půlkoně, užívajícího v odlišném vybarvení, byli Malovcové, vzešli z Malovic u Vodňan a uplatňující se v rozličných větvích mezi počátkem 14. až 19. století.¹⁴ Byl to opět Balbín, kdo zařadil Arnošta arcibiskupa do rodu Malovců, když ho ztotožnil s rodem, který z těch, jež užívaly erbovní znamení půlkoně ve skoku, byl v jeho dobu nejaktivnější. S touto tradicí se jako s jednoznačným faktem setkáváme až do konce dvacátých let 20. století a prostřednictvím Frindových *Kirchengeschichte Böhmens*¹⁵ se občas můžeme s Arnoštem z rodu Malovců setkat i v zahraničních, nepřiliš zasvěcených příručkách až do novější doby.¹⁶ Stojí přitom za zaznamenání, že nejspíše díky Balbínovi vzali Malovci tuto tradici za svou a ve vlastním rodě, ve větví z Chýnova, na Čkyni a Skalici, se pak od druhé poloviny 17. století setkáváme v každé generaci alespoň jednou se jménem Arnošt, což je v jiných souvislostech zajímavou historickou skutečností. Dále si k průkaznosti heraldického materiálu pro původ rodu Pardubických můžeme uvést, že, jak je známo už od dob Sedláčkových a Šimákových¹⁷ a v plném významu to zdůraznil Chaloupecký,¹⁸ užívala erbovního znamení půlkoně také pražská měšťanská rodina Čotřů, doložená v Praze ve druhé polovině 14. a počátkem 15. století, u níž je rodové spříznění sotva možné a v každém případě nedoložitelné. Užití znamení půlkoně na pečeti Kašpara Čotra roku 1385, v době největší slávy rodu Pardubických, by naopak mohlo ukazovat nejvýše na zmatenou a ještě spíše na dodatečně vytvořenou tradici, na jakýsi typ „genealogického falza“. Zřejmě užívání společného erbovního znamení v řadě drobných rodů nevede dál než k možnému, nejvýš k pravděpodobnému předpokladu kdysi dávno společného původu těchto, po většině země se rozprchnuvších a osamostatněných rodů. V každém případě nepomůže najít geografickou oblast, z které Arnošt st. zamířil do Kladska.

V kronice Beneše Krabice je zachycen zdánlivě jednoznačný údaj. Jednoznačně ho i přijmout však má svá úskalí především v tom, že stylizace inkriminované věty naznačuje dodatečné vsunutí údaje o Hostině u Českého Brodu a kronika sama je dochována jen v jediném rukopise, který je opisem původního textu kroniky, vzniklým až v letech 1380 až 1400. Gramaticky nekorektní vsuvka je psána sice v textu popisu souvisle, ne jako dodatečný přípis, dělá však dojem snahy opisovače o vysvětlení, identifikaci přídomku z Hostině, který mu v původním významu již nebyl znám. To postřehl už Šimák. Opisovač-autor vsuvky zato znal Hostýň,

dvůr, který tehdy patřil spolu s dalšími vesnicemi ke zboží Škvorec,¹⁹ a tím si pomohl. Zboží Škvorec s dvorem Hostýni patřilo někdy od poloviny 14. století pražskému patricijskému rodu Olbramoviců, jehož jeden člen, Olbram ze Škvorce, byl od roku 1379 pražským kanovníkem a od 1396 pražským arcibiskupem. Kroniku opisoval někdo z prostředí pražské kapituly (v její knihovně se rukopis dodnes dochoval) a ten středoevropskou Hostýň bezpochyby znal a znal ji nejspíš jako jedinou. Spojil údaj možná bezděky v jednoduché snaze ho vysvětlit, možná úmyslně ve snaze propojit původ Olbrama, v tu dobu snad již arcibiskupa, ne-li, pak v každém případě vlivného preláta, s rodem váženého arcibiskupa Arnošta. Pokud by některé jiné historické okolnosti ztotožnění Hostíné s českobrodskou Hostýní neprokázaly, není možné toto ztotožnění přijmout, byť je tu v pozadí logický předpoklad, že kolonizační vlna postupovala do okrajových a výše položených krajů především z přelidněných středních Čech. Gramatická stavba a okolnosti přípisu v Benešově kronice však středočeské ztotožnění „Hostíné“ prakticky vylučují.

Je tedy nutné se obrátit k majetkovým poměrům pozdějších Pardubických, jež se mohly do jisté míry odrážet v predikátech, které užívali členové rodu. Je přitom třeba vzít v potaz, že rodové predikáty se setrvačně udržovaly po delší čas i po té, kdy už rodové sídlo bývalo změněno, a odlišný predikát začal být užíván obvykle až nějaký čas nejen po koupi nového zboží, ale až po dokončení stavby či přestavby tamního sídla. Arnošt st. užíval přídomek z Hostíné do roku 1332,²⁰ jeho syn ještě 1339 a dokonce 1342.²¹ Jako de Hostina je 1340 označen i tehdy již zesnulý bratr Arnošta st. Dětrich,²² 1341 jakýsi Ctibor z Hostíné²³ a 1346 rovněž blíže rodově neurčený Kuník, purkrabí na arcibiskupském Kyšperku.²⁴ Arnošt st. nikdy za svého života neužil predikátu z Pardubic, ten se stal běžným až u jeho synů (nikoliv bez výjimky), a to až počínaje rokem 1349.²⁵ Mezi oběma přídomek „de Hostina“ a „z Pardubic“ ale bylo v rodě užíváno také označení „de Stara“, a to nejprve Arnoštem starším, prvně v jeho testamentu roku 1340.²⁶

V tomto případě můžeme naštěstí Starou snadno ztotožnit – podle všech dalších údajů testamentu – s dnešními Starými Hradý u Libáně, zato o to větší problémy způsobí tento nesporný majetek v historii rodu. Arnošt st. na Starých Hradech sídlil, je nejstarším doložitelným vlastníkem Starých Hradů; zde nechal sepsat 29. prosince 1340 svou závěť, kterou také dosvědčilo a spolupečetilo pět vladků ze sousedství Starých Hradů: Vok z Kopidlna, Sipa z Nemojčevsi, Bohuněk z Lopuče, Buzek z Markvartic a Zdešek ze Střevače. Závěť je sepsána ne už na jméno

Arnestus de Hostina, ale *Arnestus de Stara*. Arnošt st. odkázal Staré Hradý ve své závěti spolu s městečkem Libání a třemi vesnicemi Hřmín, Vážice a Sedlístě své manželce Adličce, jmenující se rovněž „de Stara“, jako vdovské věno. Staré Hradý byly tehdy vsí, v níž stála jen drobná tvrz, *municio*; stavba kamenného gotického hradu, v jádře dodnes dochovaného, proběhla až v následujících desetiletích a generacích, dokončena byla před rokem 1384.²⁷ I když nemůžeme vyloučit, že s budováním dnešního hradu začal už Arnošt starší, byla stavba jistě přerušena jeho úmrtím v roce 1342 a nezletilostí dědiců, takže hlavní fáze vlastní stavby proběhla opravdu až později. Přesto se Arnošt st. i jeho manželka již píše podle tohoto jmění, jež tak bylo kolem roku 1340 již mnohem významnější než původní Hostiná.

Arnošt st. v závěti neuvádí mimo manželky Adličky a syna Arnošta nikoho jménem. Mluví jen o manželce Adličce a svých dětech a ty všechny poručí do ochrany svého syna Arnošta, tehdy už děkana pražské kapituly; toho ustanovil vykonavatelem svého testamentu, ale i hlavním ručitelem a správcem celého jmění. Bez jeho souhlasu nesměla ani paní Adlička se zděděnými statky disponovat. Syn Arnošt se stal otcovým testamentářem a do budoucna správcem jeho majetku nejen proto, že byl zběhlý a vystudovaný právník, ale i, nebo hlavně proto, že byl z žijících nejstarší a zřejmě i jediný zletilý syn. Do jeho ochrany a poručnictví svěřil Arnošt st. do budoucna svou vdovu, své ostatní děti i sirotky po svém zesnulém bratrovi Dětrichovi z Hostiné, kteří měli ves, jež byla původním rodovým sídlem, převzít. Hostiná je v závěti označena jen jako ves, *villa*, nešlo tedy ani o tvrz, ale o vesnické seskupení třeba jen několika stavení snad s dvorem; měla jistě menší hodnotu a význam než Staré Hradý. Jména Dětrichových sirotek, Arnoštových bratřanců a svěřenců, z nichž jedním mohl být výše zmíněný Kuník, i jejich další osudy nám zcela unikají.

Ve své závěti disponuje Arnošt st. rovněž – a na prvním místě – Pardubicemi a k nim příslušnými: tvrzí, novým městem a pěti vesnicemi Ostřešany, Bukovina, Černá za Bory, Rybářská Lhota a Lhota u Přívozu. Především pardubický komplex svěruje, stejně jako všechny svůj majetek, do péče jediného jménem uváděného syna – děkana Arnošta. Pardubice držel Arnošt starší asi od roku 1327, kdy, jak se v literatuře běžně uvádí, za ně vyměnil krátce před tím koupený hrad Vízmburk. Přímé pramenné doklady o koupi Vízmburka neexistují a to, že hrad nějakou dobu patřil Arnoštovi staršímu, je zmíněno až roku 1357 v listině Karla IV.²⁸ Vízmburk tvořil zřejmě v konstituování majetku Arnošta st. pouhou epizodu,

leč epizodu významnou. Mohl se dostat do majetku Arnošta st. někdy mezi lety 1320, kdy je naposledy doložen poslední předcházející majitel tohoto hradu Lucek z Vízmburka,²⁹ a 1327. Zhmotňoval výsledek aktivit a působení Arnošta st. v královských službách v Kladsku, kde své tamní hospodářské zisky v okamžiku, kdy tu jeho služba končila v důsledku dalšího zástavního postoupení území, zhodnotil koupí hradu v kraji, kde byl doma či zdomácněl. Zpětně by koupě Vízmburka mohla říci něco i k identifikaci původní Hostině a ke krajovému počátku rodu, který se odtud původně psal. Hrad Vízmburk ležel jen 8 km severoseverovýchodně od Hostinky u České Skalice a koupě právě tohoto hradu, nejspíše blíže k roku 1327 než 1320, může naznačovat pokus Arnošta st. o budování souvislé rodové državy větších rozměrů v původním domácím teritoriu. Ale stejnou tendenci budování souvislé državy projevoval na Náchodsku i mnohem významnější rod, s nímž nemohl Arnošt st. soupeřit, totiž páni z Dubé z rozrodu Ronoviců. Byli to synové Půty z Dubé, bratři Hynek Crha, Hajman, Hynek Hlaváč a Václav z Dubé a z Náchoda, kteří začali krátce před rokem 1325 soustřeďovat své majetky v širším Náchodsku.³⁰ Nejspíše to byli oni, kdo, majíce o Vízmburk, ležící v centru oblasti, jež je zajímala, rovněž zájem, tlačili na Arnošta st. a požadovali po něm výměnu. Když pak současně přecházelo Kladsko do rukou Jindřicha Vratislavského, nebyl již Arnošt st. svým dalším životem na vlastních statcích tolik vázán do oblasti blízké Kladsku, i když z ní asi vzešel. Při možné rivalitě zájmů nejspíš volil smírné řešení a Vízmburk, snad jím nedlouho předtím získaný, raději postoupil Crhovi z Dubé a Hajmanovi z Náchoda. Bylo to někdy před 1332 a výměnou za něj získal mnohem vzdálenější Pardubice s příslušenstvím.³¹ Transakce, ať zcela dobrovolná, ať do jisté míry vynucená, byla především v zájmu pánů z Dubé, ale budoucí pán z Pardubic na směně neprodělal. I když pardubický majetek první poloviny 14. století a jeho výnos zdaleka nebyly srovnatelné s komplexem pardubického panství, jak si je představujeme podle doby Pernštejnů, předčilo toto zboží v rovinatém (i když bažinatém) Polabí rozlohou i užitkem dosavadní majetek Arnošta st. Růst majetku a společenského postavení nového majitele, i to, jaký podíl na něm měly Pardubice, jež Arnošt st. záhy začal považovat za své do budoucna hlavní rodové sídlo, ukazuje i skutečnost, že už 1332 daroval spolu s manželkou Adličkou klášteru cyriaků u kostela sv. Bartoloměje ves Pardubičky, které oddělil od svého majetku.³² A bylo to především a na prvním místě toto pardubické zboží, které v závěti poručil do ochrany a správy svého syna Arnošta.

Postavení Arnošta ml. je v testamentu mimořádné, od okamžiku otcovy smrti odpovídal za vše a o všem a nade všemi osobami rozhodoval. Zřejmě se toto testamentární ustanovení dlouho odráží v arcibiskupově podpoře mladším bratrům a bratrancům, pokud nedosáhli vlastního postavení, jak o tom dále bude řeč. Na první pohled je však z testamentu patrný značný věkový rozdíl mezi Arnoštem ml. a dalšími, ještě nezletilými syny.³³ Z mladších pramenů víme, že se jmenovali Bohuš, Smil a Vilém. V době sepsání závěti, koncem roku 1340, nebylo Smilovi jako staršímu z ne-duchovních ani 15 let, zatímco jeho bratru Arnoštovi bylo kolem 35 let. Smil se tedy narodil asi 1325, v době, kdy jeho o tolik starší bratr odcházel na studia do Itálie nebo tam již byl. Již to, že nejstarší syn šlechtického rodu volí duchovní dráhu a dlouhá studia, je dosti zvláštní; pokud byla studia šlechtických synků obvyklá, pak se s nimi setkáváme spíše u mladších ze sourozenců. Jistě mohlo být mezi Arnoštem a Smilem ještě více dětí, které nepřežily a o nichž naprosto nic nevíme, ale zdá se, jako by se rodina Arnošta st. mezi 1325–1327 znovu konsolidovala^{33a} a zahájila nový a trvalý vzestup jak počtem svých dětí, tak odchodem z purkrabských služeb v Kladsku a koupí Vizmburka až po jeho výměnu za Pardubice.

Co ale bylo s rodinou Arnošta st. přibližně do roku 1325 a jak do tohoto vývoje zapadá vlastnictví Starých Hradů, jež je v již stabilizované, nějaký čas bezpochyby trvající podobě doloženo až roku 1340? Arnošt ml. nikdy neužil predikátu *de Stara*. Jelikož byl do roku 1339 na jihu Evropy, je tu možno myslet i na skutečnost, že o zisku tohoto majetku, podle něhož otec své přízvisko změnil, syn ani nevěděl a zcela samozřejmě užíval dál svého staršího označení *de Hostina*. Jelikož pak i v dalších již mladších případech šlo o písemnosti vydané stejnou (papežskou) kanceláří, je i v nich užito pro jednoznačnost opět označení Arnošta ml. jako z Hostiné. Je z užívání predikátů možné alespoň teoreticky myslet na zisk Starých Hradů až přibližně 1325 či později? Pak by se ale případná koupě Starých Hradů dostala časově příliš blízko ke koupě Vizmburka a příjmy Arnošta st. asi sotva byly tak vysoké, aby stačily na zaplacení dvou zboží téměř současně. To by se Stará byla musela dostat do majetku Arnošta st. jinou cestou než koupí. Ale těch „kdyby“ je tu už příliš mnoho.

Proti Hostince a Vizmburku jsou Staré Hrady značně západněji položeny, ve vzdálenosti srovnatelné jihozápadním směrem s Pardubicemi. Přišel Arnošt st. v tomto případě ze západu na východ nebo naopak z východu na západ? Sám Arnošt st. užíval přívlastku ze Staré (1340) později než přívlastku z Hostiné (1332); oba tyto údaje lze brát jen ve vzájemné

relaci, naprosto ne jako data získání majetku, ale tento relativní vztah by měl ukazovat na původ z Hostinky a na mladší vztah ke Staré. Václav Chaloupecký však považoval právě Starou za původní rodový majetek pozdějších pánů z Pardubic,³⁴ kteří podle něj přišli na Náchodsko a do Kladska z Boleslavska v hypotetické vazbě na pány z Vartenberka, jejichž držba Kladska předcházela zdejšímu uplatnění pánů z Dubé. V těsném sousedství Staré zase měli statky páni z Dubé (Veliš a Jičín). Stará byla ovšem větším majetkem než Hostinka, takže ta by se stala nejvýše operným bodem rodu v nové, východnější oblasti působit, což zase nesouhlasí s postupem užívání predikátu. Domnívám se, že se Chaloupecký v tomto umístění původu rodu do Staré mýlil, že rod vzešel z Hostinky, proto také Arnošt ml. užíval zprvu predikátu z Hostině a nikoliv ze Staré, a Staré Hradky připadly rodu až později a za bohužel neznámých okolností. Jestliže můžeme důvodně pochybovat o jejich koupi Arnoštem st., pak opravdu zbývá jediná možnost, kterou uvedl již Šimák, že totiž Stará byla rodovým statkem paní Adličky.³⁵ Ne snad jako její věno, jak Šimák míní, ale statkem, který jí jako poslednímu potomku rodu připadl snad někdy před rokem 1325 úmrtím bezdětného a neženatého (nebo ovdovělého) bratra jako posledního mužského člena jejího rodu. Je to poněkud fantaskní, ale není vyloučené, že by k něčemu podobnému mohlo dojít. Převzetí nyní Adliččiných Starých Hradů Arnoštem st., o což se jistě musel sám postarat, by vysvětlilo nejen to, že závěti manželovou přešly právě na ni (a dále na nejmladšího syna Viléma), ale pomohlo by vysvětlit i značný hospodářský vzestup Arnošta st. před rokem 1327, vtělený do následné koupi Vizmburka a jeho další směny; na něm se zřejmě spolu s výnosem purkrabování někde na kladském území podílely právě Staré Hradky. A konečně by příjem z poměrně většího starohradského zboží dovolil vyložit i možnost odchodu Arnošta mladšího na daleká a jistě ne levná studia na jihu Evropy.

Jestliže se nám nepodařilo postoupit za meze více či méně pravděpodobných hypotéz pokud jde o původ rodu, z něhož Arnošt z Pardubic vzešel, tím spíše musíme rezignovat na věrohodnou odpověď na dávnou otázku, kde se narodil. A nejen to: takovou otázku můžeme považovat za špatně položenou. Málomluvný středověký člověk, kterému nebylo souzeno strávit celý život v jednom kraji nebo naopak nebyl z královského rodu, znal místo svého fyzického zrození. Každý jistě mohl přilnout k místu, kde prožil dětství, ale to už se mohlo lišit od místa narození. V Arnoštově případě pak existuje zcela jednoznačné místo, ke kterému takto přilnul

a které v jistém smyslu považoval za místo svého zrození: totiž Kladsko. Kladsko bylo místem, ke kterému ho poutaly zcela zvláštní vztahy, pro které mnoho vykonal, kam se podle možnosti vždy vracel a kde byl podle vlastního přání pohřben. Pro svůj poslední odpočinek volil Kladsko, ne Prahu, s níž rostl svým působením a do jejíž katedrály mělo být podle dobových zvyklostí uloženo jeho tělo vedle ostatků předchozích pražských biskupů. Důvody pro takovou nevšední volbu musely být mnohem silnější než pouhé vzpomínky na dětství nebo dokonce jen na místo fyzického narození.

Z pozdějších zpráv víme, že Arnošt jako chlapec navštěvoval v Kladsku farní školu při tamní komendě johanitů a spolu s ostatními žáky zpíval v tamním kostele při liturgii. A tehdy jednou došlo k jeho „zrození“, když tu dětsky roztržitý, snad i poněkud rozjívěný, neboť značně inteligentní chlapec Arnošt prožil okamžik, který ho poznamenal na celý život: při zpěvu antifony při nešporách od něj Madona ze sošky na oltáři odvrátila s nelibostí svou tvář.³⁶ Tuto událost arcibiskup snad až ke sklonku svého života sám sepsal; uvádí přitom, už s určitou nejistotou, že se tehdy právě zpívala antifona *Salve regina*. Tato antifona je součástí liturgie hodin v druhé polovině církevního roku, od ukončení velikonočního období do předadventní doby a její uvedení jako součástí nešporních zpěvů, byť po letech s určitým váháním, zda to byla právě ona nebo jiná, zařazuje Arnoštovo Vidění do této části roku. Popis Vidění pak arcibiskup zapečetil svým sekretním prstenem a uzavřený list světil opatovickému opatu Neplachovi, jednomu z kronikářů Karlovy doby, s přáním, aby text nechal zveřejnit až posmrtně po Arnoštově pohřbu. S líčením takového okamžiku obrácení se setkáváme u mnoha světců, podobný význam měl ostatně pro Karla IV. jeho sen v italském Tarenzu a v rozličné podobě či silnější nebo slabší měrou asi prožije nějaký intenzivní životní zlom většina lidí. Aby však taková pro celý další život rozhodující událost byla časově posunuta už do dětského věku, to není tak běžné a zřejmě naznačuje sensitivnost Arnoštovy povahy. V každém případě představuje toto kladské vidění nejstarší událost z Arnoštova života, byť zachycenou s odstupem více desetiletí, o níž máme bezpečnou povědomost. Otřesený chlapec se tehdy ani později o svém zážitku nikomu nezminil, ale reagoval na něj upřímným obratem k životu podle požadavků křesťanské víry. Od základu změnil svůj životní postoj a od tohoto okamžiku usiloval žít tak, aby na něho Madona mohla znovu laskavě pohlédnout. Tímto zážitkem se zrodil budoucí Arnošt z Pardubic jako osobnost evropského významu a kladský farní chrám se pro něj stal místem jeho – duchovního –

zrození. Fyzicky mu tehdy bylo snad šest až sedm let a zdali se v Kladsku opravdu fyzicky narodil, z toho nijak nemůžeme vyvozovat. Učinil to prvně až Bohuslav Balbín.

Pouze se zpětným zachycením některých bodů z Arnoštova života se musíme spokojit prakticky pro celé jeho mládí. Několik měsíců po onom vidění, o kterém chlapec tehdy nikomu neřekl, ale které ho silně rozrušilo, ho otec vzal z Kladska, a hoch pak pokračoval „dlouhý čas“ v učení na klášterní škole benediktinů v nedalekém Broumově. Snad ležela blíže k místu působení Arnošta st. nebo byla odtud lépe dostupná, spíše však představovala klášterní škola benediktinů vyšší či náročnější typ školy než škola farní, i když rovněž vedená řádem. Literatura pak mluví o dalších studiích Arnoštových na partikulární škole při pražské katedrále, ale to je jen modernizující, v pramenech nikde přímo nedoložená domněnka, která předpokládala, že vstupu na universitu muselo předcházet něco na způsob středoškolského vzdělání. Arnošt však ve svém Vidění říká jen to, že po dlouhé době v Broumově šel do Prahy a odtud „později se odebral na některá místa na učení a ke dvoru římskému“. Nezmiňuje se tedy, že do Prahy šel na školy a o jeho pražském pobytu neví nic ani jeho současné životopisy. Pražská partikulární škola po vymření Přemyslovců a ještě dlouho po nastoupení vlády Jana Lucemburského určitě nekvetla a na svou dobu slávy za posledního velkého krále domácí dynastie mohla jen vzpomínat; její učební program se znovu omezil jen na nutné minimum. Pražský pobyt Arnoštův mohl být věnován přechodné šlechtické výchově nebo prostě jen přípravě na další cesty; není příliš pravděpodobné, že by se na partikulární škole znovu učil to, co už znal z Broumova.

Arnošt byl zřejmě nadaný a prospívající žák a mohl odejít z broumovské benediktinské školy přímo na universitu, a to znamenalo nejspíš do Itálie. Vše co o tom víme a domýšlíme si opět spočívá až na později vzniklých pramenech, rámcově opět na Arnoštově vlastním popisu vidění v Kladsku a především na životopisech, sepsaných krátce po arcibiskupově smrti. Podle nich následovala po návštěvě škol v Kladsku a Broumově přímo universitní studia v Bologni a Padově a pak pobyt při kurii v Avignonu, přičemž na jihu Evropy strávil Arnošt při studiích celkem 14 let.³⁷ Nepodařilo se nalézt zápis o Arnoštově studiu v matrice bolognské nebo padovské university ani jeho jméno v celkovém seznamu universitních žáků, ale předpokládá se, že tu studoval především práva; byly to přeci nejvýznamnější university tohoto typu a všechna budoucí činnost Arnoštova prokazuje dobrou znalost právního myšlení. Ale při dlouhém období jihoevropských studií je velmi pravděpodobné, že se tu mladý

1. Světská moc zasahuje proti biskupům upadnuvším do kacířství. Franciscus Gratianus de Garratoribus, Decretum, Itálie, Bologna, konec 13. stol. Praha, Knihovna Národního Muzea XII A 12, fol. 204r.